

En ny begynnelse

-bevaring og gjenbruk av Ullevålsveien 5

I transformasjonen av eksisterende bygg er radikale fysiske endringer ofte uunngåelige. Hva betyr arkitekturvern i slike situasjoner? Kunst- og håndverksskolens bygg har huset en unik samfunnsinstitusjon i mer enn hundre år, men er nå i ny bruk. Ellen S. Klingenberg har gått ombyggingen etter i sømmene.

Å prosjektere for gjenbruk av en fredet bygning er å inngå utallige store og små kompromisser. Hva skal bevares og hva kan endres? I en fredning ligger det implisitt at bygningen skal bevares mest mulig intakt, men endringer er uunngåelige når en ny funksjon skal innpasses. Dermed trekkes de prosjekterende rett inn i kulturminnevernets dilemma: å bevare stedets autenticitet, og samtidig foreta de endringene som følger av ny bruk. Grensene mellom bevaring og fornyelse er ikke "hugget i sten", de er flytende; ved alle store og små beslutninger som må tas i prosjekteringen må arkitekten vurdere hensynet til bevaring.

Tegneskolen

Det er med spenning jeg nærmer meg Ullevålsveien 5 i Oslo, som nå er blitt den nye Edvard Munch videregående skole. Dette er en bygning jeg kjenner godt, både fra studietiden, fra en periode som lærer ved SHKS og så gjennom min masteroppgave i arkitekturvern.

"Tegneskolen" (senere SHKS - Statens håndverks og kunstindustriskole) var allerede en tradi-

ELLEN S. KLINGENBERG ER INTERIØRARKITEKT MNIL, ARKITEKT MNAL OG PROFESSOR EM. VED KUNSTHØGSKOLEN I OSLO.

sjonsrik kulturinstitusjon da den i 1903 fikk permanent tilhold i Ullevålsveien 5, i et nytt, storslått bygg tegnet for formålet av den unge arkitekten Adolf Bredo Greve.¹ Til da hadde Tegneskolen eksistert siden 1818 i kummerlige lokaler forskjellige steder i byen. Det nye skolebygget var del av et større kompleks som også inkluderte Kunstindustri-museet, som skolen kom til å leve i symbiose med i de litt over hundre årene Ullevålsveien 5 var et viktig arnested for utviklingen av norsk kunst, kunsthåndverk, arkitektur og design. SHKS opphørte som selvstendig institusjon i 1996 og flyttet ut av U5 i 2010. Deretter ble bygningskomplekset fredet.

Bygningen er oppført i tung nybarokk med enkelte innslag av jugend i detaljering og interiør. Man kan finne mange likhetstrekk mellom dette komplekset og Høyesteretts Hus, som var resultatet av en arkitektkonkurranse avholdt i 1895, to år før Bredo Greve vant konkurransen om Ullevålsveien 5.² Likheten sier noe om hvilken betydning man la i å bygge for nasjonens kunst- og håndverks-

utdanning. De to byggene var begge blant datidens mest påkostede og prestisjefylte "signalbygg". Skolens hovedfasade mot Ullevålsveien er symmetrisk inndelt med et flott anlagt, midtstilt inngangsparti. Alle som har vært elev ved eller besøkt skolen har kjent på ærefrykten ved å åpne den høye, tunge eikedøren og tre inn i den høyloftede vestibylen.

Adkomst

Et hovedgrep ved rehabiliteringen i 2015 var flyttingen av hovedinngangen fra Ullevålsveien til Nordahl Bruns gate, til porten som tidligere var inngang til bakgården. Dette grepet gjør at forståelsen av den historiske bygningens ærverdige uttrykk med en klassisk hovedinngang er borte. Men ved nærmere bekjentskap med den nye skolen ser jeg at det var et klokt valg. Det historiske motivet måtte ofres av praktiske og funksjonelle hensyn, til fordel for romslig plass til at flere hundre skoleelever kan komme seg farefritt inn og ut, og for å få til en trinnfri adkomst inn i bygget. En så dramatisk endring av adkomst-

Et monumentalbygg i byen. Edvard Munch videregående skole sett fra Ullevålsveien. A monumental building in the city centre. Edvard Munch School seen from Ullevålsveien.

Foto: Finn Ståle Feldberg

forholdene medfører likevel en betydelig endring av opplevelsen av stedets karakter. Grepet er en kraftfull påstand om at dette nå er et nytt sted, med en mindre prestisjefylt fremtoning enn den gamle Tegneskolen. Jeg blir usikker på hvilket blikk jeg skal vurdere dette gjenbruksprosjektet med. Jeg leter etter det gamle, mens inngrepene som skaper den nye skolen ligger over det gamle som en film. Det gamle og det nye blir som to bilder oppå hverandre, og jeg skifter hele tiden fokus mellom dem.

Den nye adkomsten fra Nordahl Bruns gate er markert med høye, tunge, rustede ståldører som står oppslått ut mot fortauet i skolens åpningstid, slik at den gamle, unnselige portåpningen inn til gårdsrommet blir godt synlig i gateløpet. Ståldørene er festet utenpå – og med avstand til – fasaden med kraftige rustede

stålbeslag. De signaliserer tydelig hvor inngangen er, i et formspråk for vår tid. Dørene, med en høytsittende baldakin over, er den eneste endringen som er foretatt på byggets fasader. Portrommet fører inn til det som nå er blitt den nye

“ Bredo Greves Tegneskole fra 1903 var blant datidens mest påkostede og prestisjefylte "signalbygg.”

skolens skolegård. Her dominerer Olav Christopher Jenssens vakre, monumentale utsmykning *Slik Livet Er* på endeveggen i fire fulle etasjers høyde – et imponerende intrikat "filigransarbeid" i utskåret, skinnende stål mot matt, hvit kalkbakgrunn. Metallet reflekterer himmellyset helt ned i den dype gården. Verket er frihåndstegnet i et uforutsigbart og levende møn-

ster, som et bilde på det mangfoldet av estetiske uttrykk skolen står for, både før og nå.

Planløsning

Jenssens kunstverk markerer den nye inngangen til bygget, som er lagt beskjedent tilbaketrunket fra den utsmykkede vegg. Den trinnfrie inngangen fører inn i underetasjen gjennom et vindfang med tre dører. Derfra ledes man videre inn i bygget via ganger og trapper. Det virker noe forvirrende for en besøkende at den mest naturlige veien å gå er gjennom døren rett i front, som fører til kantinen, mens veien til hovedtrappene går til hver side, til venstre til et nytt trappeløp lagt omkring heisen opp til 3. etasje. Til høyre kommer man gjennom en gang med en resepsjonsskranke og via flere dører og retningskifter til den opprinnelige hovedtrappen.

Støpeformer til gipsbyster som lå lagret på loftet formidler skolens historie. *Moulds for casting plaster busts were found in the loft and speak of the history of the school.*
Foto: Finn Ståle Feldberg

Fra portrommet ser man inn til kantinen, treverkstedene og den nye inngangen. *From the entranceway you can see through the canteen. The new entrance is through the courtyard.*
Foto: Finn Ståle Feldberg

Følelsen av å komme inn bakveien er merkbar, men jeg forstår at plasseringen av inngangen nær heis og nye trapper er hensiktsmessig for fordeling av trafikken og gir en sterk forbedring av kommunikasjonen mellom etasjene. På denne måten har man også unngått de store inngrepene i den gamle vestibylen som ville vært nødvendige for å tilfredsstille kravet til tilgjengelighet.

I tillegg til fredningshensynet er bygningsmassiviteten et hinder for store planendringer. Tykke innvendige murvegger låser hovedgrepet i lange, brede korridorer med innganger til generelle undervisningsrom på én side, en klassisk skoleplan. Den nye skolen har tilpasset seg denne planen og har tatt rommene i bruk stort sett uforandret. Det bidrar til gjenkjennelighet og manifesterer at den nye bruken harmonerer svært godt med byggets opprinnelige funksjon. Utfordringen med å innpasse det nye, arealkrevende romprogrammet er blitt løst ved kreativ utnyttelse av alle mulige arealer i bygget, fra kjeller til loft. For eksempel har den nye branncelleinn-

delingen gjort det mulig å utnytte de brede korridorene, som ellers ville vært rene rømningsveier, til møblerte oppholdssoner. Utnyttelsen av underetasjens mange små birom og den gamle vestibylen til spiseområde for kantinen virker imidlertid som en litt tilfeldig bruk av rommene. Noe som kan skyldes at kantineløsningen er midlertidig, inntil skolen forhåpentlig får en utvidelse inn i Kunstindustrimuse-

“

I tillegg til fredningshensynet er bygningsmassiviteten et hinder for store planendringer. Tykke innvendige murvegger låser hovedgrepet.”

ets del av komplekset når museet flytter ut om få år.

Bortsett fra flytting av hovedinngangen er det ikke de store bygningsmessige forandringene som preger dette prosjektet. Det er i den grundige detaljprosjekteringen at de nennsomme endringene er foretatt. Som ledesnor har arkitekten hele tiden stilt seg spørsmålet “Hvor går grensen for hva vi kan endre uten at “sjelen”

er fløyet?” Holdningen har vært at minst mulig skal forandres, og kun der det er nødvendig. Det preger de mange godt gjennomførte små inngrepene man finner i alle de fredete områdene, som for eksempel at det gamle rekkverket i hovedtrappen er forhøyet til lovbestemt høyde bare ved å heve håndløperen med avstandsstykker i jern, eller at trappene i vestibylen ikke er endret til universell standard ettersom nye, forskriftsmessige trapper er etablert ved den nye inngangen. Der hvor nye detaljer er tilført er de enten kopiert fra den opprinnelige utformingen (som dørvridere og -skilt i messing) eller utført i nye, solide materialer i en form som både kler det tunge bygget og passer til den nye funksjonen som skole. Det merkes at det er lagt vekt på en tilsvarende høy håndverksmessig standard som i det gamle bygget.

Ullevålsveien 5 er fredet i tre kategorier. Kategori 1 og 2 inkluderer fredning av interiørene, og gjelder i de tre hovedetasjene fra 1903 og i bibliotekpåbygget fra 1940 (Blakstad og Munthe-Kaas), mens kategori 3 ikke omfatter fredning

Det opprinnelige fyrrommet i underetasjen er nå blitt gullsmedverksted. *The original boiler room in the basement has been turned into the goldsmiths' workshop.*
Foto: Finn Ståle Feldberg

av interiøret og gjelder for påbygget fra 1980 i 4. og 5. etasje (Bengt Espen Knutsen og Per Johan Eriksen).³ I de to siste etasjene har Futark Arkitekter derfor vært frie til å forme nye, funksjonelle øvingsrom for musikk, hvor asymmetrien i rommene, som er nødvendig av hensyn til akustikken, skaper et lekent, irregulært korridorforløp understreket av takbelysningen som tegner varierte skygger på veggene. Materialbruken på korridorveggene er de samme røffe, grå fibersementplatene som brukes på nye vegger ellers i bygget. Dører malt i en mett, okergul farge utgjør et effektivt fargeinnslag. Rommene i kjelleretasjene er heller ikke omfattet av interiørfredningen, og her fant arkitektene et stort areal i det tidligere fyrrommet, som er blitt et spennende gullsmedverksted i to etasjers høyde, preget av de sortmalte, gamle stålsøylene på tunge betongfundamenter. Rommet har fått et industrielt preg, og er innredet med røffe materialer som passer godt til den nye skolefunksjonen.

Farger og materialer

NIKU har foretatt undersøkelser i bygget og avdekket opprinnelige farger fra 1903. Kraftige farger som okergul og engelsk rød, sammen med sort, ble funnet og gjenskapt i noen av de fredete interiørene. Engelsk rød ble valgt som farge på gamle vegger i arbeidsrom for lærerne og i administrasjonskontorene. I det tidligere auditoriet, som nå er tilsluttet et nytt bibliotek, er veggene malt okergule, en farge som fremhever og gir nytt liv til det bevarte veggmaleriet på fondveggen. Valget av den røde fargen til arbeidsrom kan diskuteres. Den mettede røde fargen er mektig og flott; det er som om man kjenner den fysiske på kroppen. Men for mennesker i vårt tid, som er vant med arbeidsrom i en mer dempet fargeholdning, kan det være krevende å arbeide over lengre tid i så heftig kulørte rom. Kanskje burde den røde fargen vært forbeholdt rom for mer sporadisk eller kortere opphold.

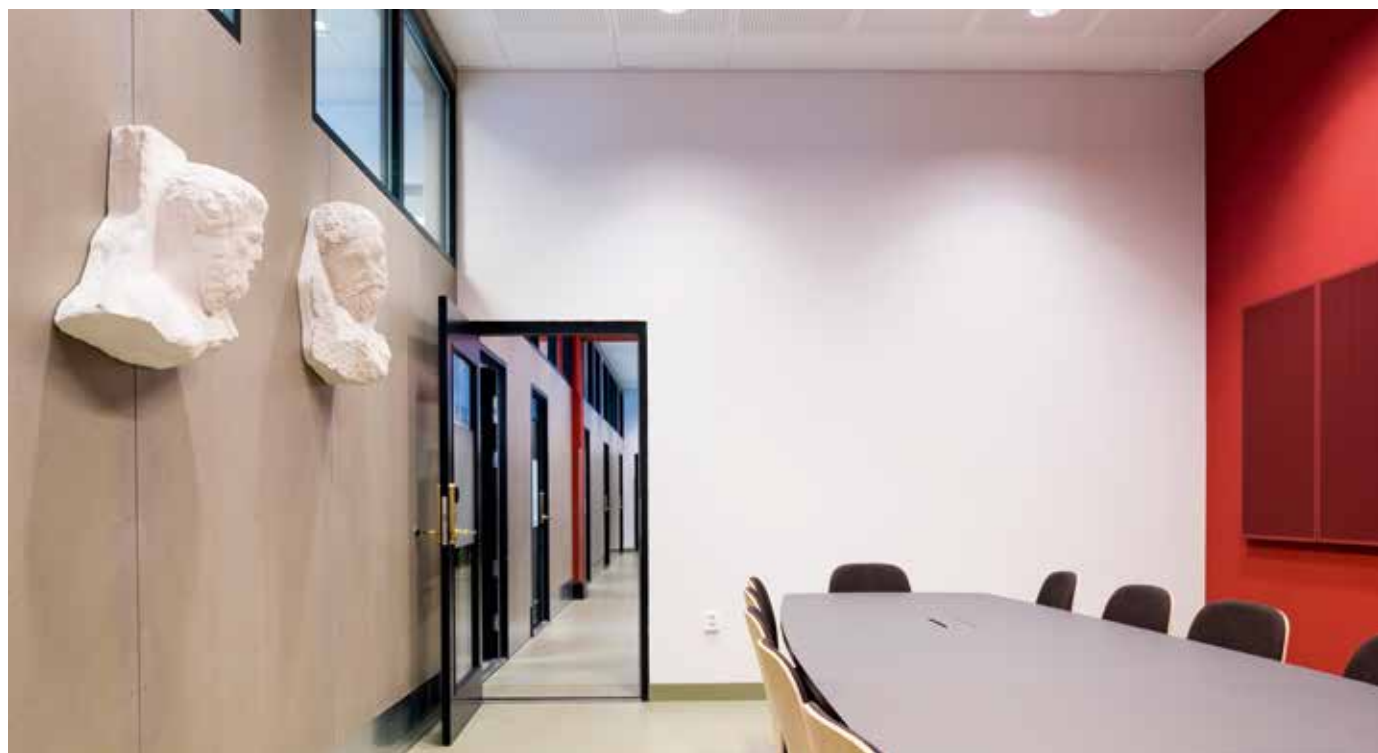
For øvrig i bygget er fargepaletten varianter av hvit og lys grå på malte vegger, og vegger i nye rom er kledd med grå fibersement-

plater med synlige festeskruer og hjørnejern i stål. Dette materialet har en ærlighet i uttrykket som passer til byggets øvrige materialholdning og det tåler skolens tøffe bruk. Som nye gulvbelegg er det valgt nøytral grå linoleum. Den røde terrassen i korridorene er beholdt og delvis fornyet der hvor det var nødvendig. Det mønstrede terrassogulvet i vestibylen var blitt bortimot ensfarget grått av skitt og slitasje før prosjektet startet. Det fremstår nå i et vakkert mosaikkmønster, gjenskapt som opprinnelig etter at setningskader gjorde det nødvendig å bryte opp hele gulvet og legge det på nytt. Utførelsen av både dette gulvet og de øvrige arbeidene vitner om dyktige håndverkere.

Nytt ventilasjons- og elektrisk anlegg er lagt mest mulig skjult der hvor interiøret er fredet; i klasserommene er ventilasjonsenhetene synlige oppunder himlingen, men fint tilpasset i form og plassering mellom de gamle takbjelkene.

Akustikken var et av de forholdene det var nødvendig å utbedre i hele bygget; den var tidligere et plagsomt problem. Et svært vellykket grep er tatt ved at alle himlinger er nedlektet og påført akustisk puss. Dette er vakkert gjennomført med den store hulkilen mellom vegg og tak bevart alle steder, slik at tiltaket er bortimot usynlig. Også her har krevende håndverksarbeid vært dyktig gjennomført. Og resultatet er et behagelig lyd miljø i alle rom.

Belysningen er ny i hele bygget, bortsett fra takpendlene i vestibylen og korridoren i 1. etasje hvor det hang kopier av de opprinnelige lampene fra 1903.⁴ Disse gamle lampene er supplert med spotbelysning mot veggene. I øvrige korridorer er det montert “skolependler” – nedhengte, opale glasskuper som gir et jevnt, passe høyt lysnivå. Hva passer vel bedre i en gammeldags skolekorridor? Generelt, nokså hvitt allmennlys er brukt gjennomgående i hele bygget. Bortsett fra noen få spotbelys-

Møterommet i administrasjonen, original fargepalett og nye vegger kledd med fibersement. Administration meeting room, with original colours on the existing wall and new partition clad in fibre cement sheet.
Foto: Finn Ståle Feldberg

te vegger og en lysende kantinedisk er det ikke benyttet effektbelysning – også i valg av belysning har man “lyttet” til bygget.

Møblering

Kapsel Design AS har vært engasjert til interiøroppdraget, som omfattet prosjektering og innkjøp av løst og til dels fast inventar, innenfor kommunens rammeavtaler med leverandører. Det komplekse bygget krevde et klart konsept som grunnlag for møbelvalget, et konsept som gjenkjennes ved at det konsekvent er valgt sorte møbler med en klar konstruktiv form og robust kvalitet. Et fellestrekk ved stolene er likevel en mykhet i linjene som gjør de fleste av dem innbydende å sitte på. De forskjellige stoltypene står godt til hverandre og til bygget som helhet. Det gjør at møbleringen blir fleksibel og flyttbar uten at det visuelle inntrykket behøver å bli rotete. Valget av sort som farge harmonerer fint med fargevalget i bygget, sort stål i rekkverk, noen sortmalte dører og listverk og sort staffering på malte vegger.

Universell utforming

Sort er også benyttet i skolens nye grafiske profil, utformet av Snøhetta, med tall og piktogrammer i dobbel sort strek som er satt direkte på murveggene og er blitt en integrert del av det fornyede bygget. Konsekvent utformet i alle varianter blir det grafiske bildet lett å lese, selv om noen former spiller på fraværet av strek. Etasjene er markert med

“

En uttalt vilje og et ekstraordinært engasjement hos både eier, arkitekt og utførende har sørget for at Tegneskolens sjel fremdeles kan oppleves.”

kjempetall, men noen steder synes piktogrammene og henvisningene å være i minste laget for svaksynte øyne. Ellers er bygget godt tilpasset ulike funksjonsnedsettelse, med et tilstrekkelig høyt lysnivå, gode fargekontraster og fint integrerte ledelinjer og markører i gulv. Nivåforskjeller i gulvet og høye

terskler er utlignet ved skråflater i gulvbelegget og ved ramper.

På min vandring gjennom huset møter jeg mange steder påminnelser om det som var; noen få gjenstander fra SHKS’ store gipsmodell-samling er bevart og spredt omkring i bygget. De fører min nostalgi, og forhåpentlig vekker de også nye generasjoners nysgjerrighet og interesse for bygningens stolte historie. Arkitekten var redd for at sjelen skulle forsvinne fra stedet. Det har den ikke gjort. Bildet jeg hadde av den nye skolen som en film oppå den gamle har fortatt seg. De to har smeltet sammen, fusjonert. Som Mari Hvattum så presist har formulert det: “[...] nåtiden får dybde og mening gjennom sin historiske forankring”⁵ Inngrepene som er foretatt i det gamle bygget har skapt en ny skole, men bevart en tradisjonsrik ånd. En uttalt vilje og et ekstraordinært engasjement hos både eier, arkitekt og utførende har sørget for at den gamle Tegneskolens sjel fremdeles finnes der og kan oppleves, selv i en transformert form.

Korridor mot Nordahl Bruns gate, før og etter ombyggingen. Alle gulv på grunn måtte fjernes på grunn av alunskifer og radonsikres. Corridor along Nordahl Bruns gate before and after the refurbishment.
Foto: Finn Ståle Feldberg

Jeg kan bare håpe at de mange andre monumentalbyggene i Oslo som snart skal fraflyttes, får en like passende ny funksjon og like omsorgsfull behandling som det Ullevålsveien 5 har fått.

Ellen S. Klingenberg

A new beginning An appraisal of the transformation of Ullevålsveien 5 By Ellen S. Klingenberg

Designing for the reuse of a protected building is inevitably a process of compromise, says Ellen S. Klingenberg. When adapting an old building to a new programme, you immediately come face to face with the main dilemma of conservation: how to preserve the authenticity of a place, whilst also allowing for new use?

In this appraisal, Klingenberg examines the history and shifting status of Brede Greve’s original building from 1903, and the main ideas and the details of its latest incarnation. A strategy that

at first glance looks like a disorientating superimposition of the new on the old, emerges on closer inspection more as a fusion, says Klingenberg, a purposeful coexistence of the old and the new which gives the new school a historical depth; the result of the conscious efforts of the building owner, the architects and the builders and craftspeople.

– One can only hope that the other monumental public buildings in Oslo that are currently awaiting repurposing, are blessed with the same appropriate and careful treatment, concludes Klingenberg.

Ellen S. Klingenberg is an interior architect MNIL, architect MNAL and professor emerita at the Oslo National Academy of Arts.

Noter

- 1 Adolf Brede Greve (1871-1931) var utdannet både ingeniør og arkitekt i Tyskland. I 1897 etablerte han egen praksis i Oslo og vant samme år 1. premie i konkurransen om felles nybygg for Tegneskololen og Kunstindustrimuseet i Ullevålsveien 5/St. Olavs gate 1. Gjennomført i samarbeid med arkitekt I.M.O. Hjort. A.B. Greve tegnet også Theatercaféen i Oslo, ferdig 1901, etter 1. pris i konkurranse i 1896. Som hans hovedverk regnes hovedbygningen for Norges Tekniske Høgskole, Trondheim, oppført 1902-1911. (Kilder: *Norsk biografisk leksikon*; Bruun, O.D. (1999), *Arkitektur i Oslo og Oslo Byleksikon* (2005)).
- 2 Høyesteretts Hus, ferdig 1903, tegnet av arkitekt Hans Jacob Sparre (1861-1931), var resultat av en konkurranse i 1895. Sparre tegnet også bl.a. Bergens Sparebank, ferdig 1906. (Kilder: *Oslo Byleksikon* (2005) og *Store Norske Leksikon*).
- 3 Ifølge høringsforslaget fra Byantikvaren i Oslo om fredning med hjemmel i kml § 15 og §19, datert 05.11.2010.
- 4 Kopier av lampene ble montert i 1996, da lampene i jugendstil med dråpeformede glasskupper som hadde hengt der, antagelig siden 1960-tallet, ble flyttet til det nyrestaurerte Høyesteretts Hus hvor de egentlig hørte hjemme. De opprinnelige lampene til US var da forsvunnet, og kopier ble laget etter rekonstruerte tegninger.
- 5 Hvattum, M. (2015), “En reise i fremmed land”, artikkel i Klingenberg, E.S. (red.), *Interiørarkitektur*, Oslo, Scandinavian Academic Press, s. 394.